

CUVÂNT-ÎNAINTE

Etica a fost și este o permanență a vieții spiritual-umane, care, în mileniul trei, are menirea să contureze profiluri de comportament adecvat noilor condiții, deoarece în prezent valorile morale tradiționale sunt profund zdruncinate și, posibil, alterate iremediabil. Prin urmare, suntem obligați să revenim la fundamentele etice ale existenței omenirii, pierdute în această perioadă de criză profundă pe care o traversează civilizația, pentru a rezolva problemele ce țin nu numai de guvernanta globală sau ocrotirea mediului ambiant, dar și pe cele ce se referă la atitudinea față de semenii și față de tot ce este viu în natură, dar și față de natură în integralitatea ei.

Etica este o știință normativă și, deseori, este numită și filosofie practică, fiind studiată nu numai pentru a cunoaște ce este virtutea, una din noțiunile de bază ale ei la care ne vom referi în lucrare, dar și pentru a contribui la devenirea oamenilor mai virtuoși. Altfel zis, scopul eticii constă nu în a acumula un anumit bagaj de cunoștințe, ci în a orienta omul spre valori și virtuți eterne, spre un comportament mai uman și fapte bune, atât în relația cu semenii, cât și în contactul lui nemijlocit cu natura, cu totul ce este viu pe Pământ. Pentru ca etica să devină practică și utilă, sunt necesare câteva premise: cunoașterea valorilor morale, arta de a posedea și dirija pasiunile și dorința de a le îndrepta spre scopuri nobile. Semințele eticii încolțesc dacă ajung într-un sol fertil. În acest sens, etica în general și etica ecologică în mod special, sunt călăuze valorice ce pot descrie locurile semnificative, deși ele nu prescriu omului unde să plece, totul depinde de fiecare personalitate în parte, de nivelul de cultură și educație.

Totodată, etica nu poate înlocui omul real în eforturile sale morale individuale, ea nu este în stare să anihileze responsabilitatea personalității pentru deciziile adoptate. Etica poate deveni filosofie practică numai atunci când teoriile pe care le dezvoltă se materializează în activitatea morală a acelor ce le studiază. În caz contrar, această știință nu poate aduce beneficii societății sau chiar produce iritare. În ultimele decenii, problemele mediului înconjurător sunt recunoscute ca făcând parte din problematica lumii contemporane. Un număr impunător de specialiști, printre ei numărându-se și Aurelio Peccei, fondatorul Clubului de la Roma, și-au îndreptat atenția spre totalitatea problemelor și caracterul de sistem al acestora, concluzia fiind că în rezolvarea situațiilor de mediu stringente accentul trebuie să treacă de pe demersul specific, pe probleme, pe demersul global și interdisciplinar.

Existența unor probleme care privesc întreaga planetă și a căror soluționare corespunzătoare interesează toate țările reprezintă o realitate incontestabilă. Astăzi, întreaga omenire – de la opinia publică și până la factorii de decizie sau forurile

internaționale de coordonare și cooperare – au dobândit reprezentarea certă asupra problemelor multiple și complexe ce rezultă din raporturile omului cu mediul înconjurător, asupra importanței resurselor naturale pentru viața și bunăstarea popoarelor și a faptului că acestea nu sunt inepuizabile. A devenit evident faptul că activitățile umane au profunde repercusiuni asupra naturii și a bogățiilor sale, generând probleme ecologice locale, regionale, dar și globale, mai ales, în condițiile în care influențele omului asupra mediului înconjurător sunt din ce în ce mai mari, ca urmare a creșterii populației, a aglomerațiilor umane și a dezvoltării industriilor și tehnologiilor etc.

Această viziune globală asupra planetei a condus la numeroase constatări neliniștitoare și la atitudini imediate. Astfel, problematica contemporană a mediului, reprezentând un pericol pentru supraviețuirea și existența vieții pe Pământ, reclamă de rând cu multiple acțiuni de diferit gen (politice, juridice, economice, tehnologice etc.) și la diferite niveluri, tot mai mult intervenția eticii în soluționarea chestiunilor de ordin ecologic. Preocupările și idealurile omului din mileniul trei trebuie să se reorienteze de la exploatarea continuă a naturii pentru a satisface cerințele crescânde ale lui, către protecția naturii și o dezvoltare durabilă armonioasă ce s-ar baza, inclusiv și pe o incluziune socială, dezvoltându-se astfel o etică ecologică ce cuprinde valori centrate pe natură.

Spre deosebire de etica antropocentrică, etica ecologică reprezintă o altă paradigmă deoarece studiază relațiile morale dintre om și natură, insistând asupra calității de partener moral a naturii, punând accent pe egalitatea tuturor formelor vieții naturii și necesitatea de a limita necesitățile și drepturile omului în raport cu mediul. Această știință a apărut la frontiera dintre ecologie și etică. Ea are o mare importanță, pentru că este în stare și trebuie să determine atitudinea și comportamentul uman față de natură. Datoriile proeminente ale omului contemporan trebuie să includă printre cele mai importante subiecte natura cu tot complexul componentelor ei și al lumii sălbatice dar și protecția acestora, protecția mediului înconjurător, devenind un obiectiv prioritar al existenței sociale. În aceste condiții, se impune o redimensionare a responsabilității umane, care trebuie extinsă la lucrurile extraumane, cuprinzând dimensiunea întregii biosfere, deoarece omul deține modalitățile de transformare totală a ei și actualmente contribuie la pericolul existenței acesteia.

Din această cauză, trebuie redescoperită demnitatea intrinsecă a naturii și recunoscută valoarea în sine a biosferei, independent de binele omenesc pentru că natura, conform doctrinei universal acceptate a Dezvoltării Durabile (DD), se cere respectată ca un patrimoniu comun ce trebuie transmis generațiilor viitoare. Pe acest fundal, epoca post-modernă reclamă o etică a responsabilității pe termen lung, cu obligația necondiționată de a ocroti existența omenirii pe Pământ.

Începând cu sec. al XVII-lea, societatea este dominată de hedonismul¹ ecologic, care menține dinamica individualistă centrată pe consum. În a doua jumătate a sec. al XX-lea, sensibilitatea ecologică a permis, într-o oarecare măsură, moralizarea proceselor de producție și de consum, orientând cererea și oferta către tehnologiile ecologice alternative. Însă consensul ecologic nu a pus capăt cursei în creșterea consumului individualist, ci a dat naștere unei producții ecologice dublate de o ecologie a consumului. În acest context, se face simțită necesitatea de a sprijini morala ecologică, pe care o promovează etica ecologică, prin intervenția factorilor de decizie politică, dar și a celor responsabili de educația tinerei generații, prin formarea unei conștiințe și conduite moral-ecologice care să conducă la ocrotirea vieții și a omenirii pe Pământ.

Este știut că criza ecologică profundă cu care se confruntă omenirea la acest început de mileniu nu poate fi analizată și explicată fără a lua în considerare conexiunile cu alte probleme ale umanității. Respectiv, actualmente, obiectul eticii ecologice devine mai larg decât numai sfera morală a societății, extinzându-se la nivelul întregii biosfere. În această ordine de idei, etica ecologică trebuie să contribuie la reechilibrarea relațiilor dintre om și natură prin reconsiderarea atitudinii acestuia față de mediu, prin revizuirea statutului și comportamentului uman în raport cu natura, inclusiv la dezvoltarea noilor reglementări în domeniu, a unui sistem de motivări economice o activităților umane spre o protecție a mediului înconjurător. Având în vedere perspectiva interdisciplinară de soluționare a problemelor mediului înconjurător, ne-am propus ca în acest studiu să identificăm modalitățile de influență a eticii ecologice care să permită reechilibrarea relațiilor dintre om și natură, pentru a contribui la ameliorarea raporturilor dintre cele două părți.

Totodată, este necesar să constatăm, cu regret, că în spațiul românesc există prea puține lucrări consacrate problemelor eticii în general și eticii ecologice, în special². Spre exemplu, C. Stoienescu, în lucrarea *Filosofie și ecologie: concepte, explorări, aplicații*, ne prezintă o sinteză asupra eticii mediului ca domeniu al reflecției filosofice. În ea sunt prezentate sistematic principalele teme, probleme și argumente formulate în literatura de specialitate și sunt propuse diverse întâmplări sub forma unor comentarii, reformulări sau critici³.

¹ *Hedonism* - concepție etică potrivit căreia scopul vieții este plăcerea; cultul plăcerii.

² A se vedea, spre exemplu: *Etica mediului. Introducere pentru profesori și studenți*. Editat de Rainer Paslack, Kees Vromans, Gamze Yücel Isildar, Andrei Florin Dăneț. - București: Editura Printech, 2010; Capcelea, V.; Capcelea, A. *Introducere în etica ecologică*. - Chișinău: Editura Arc, 2015; Stoienescu, C. *Etica mediului. Argumente rezonabile și întâmplări critice*. - Iași: Editura Institutul european, 2016; Stoienescu, C. *Filosofie și ecologie: concepte, explorări, aplicații*. - București: Editura Universității din București, 2019.

³ Stoienescu, C. *Etica mediului. Argumente rezonabile și întâmplări critice*. Op. cit.

Lucrarea în cauză tratează problemele eticii ecologice reieșind din contextul fundamentelor eticii antropocentrice tradiționale prin elucidarea deosebirilor dintre etică și morală, structura și funcțiile eticii, noțiunile și categoriile de bază ale ei (idealul, binele și răul, virtutea și viciul, datoria și conștiința, libertatea, necesitatea și împlinirea, fericirea, utilul, plăcerea, echitatea, mila, perfecțiunea etc.). Astfel, noțiunile date devin un suport pentru abordarea problemelor eticii ecologice. În același timp, în monografie sunt analizate subiectele eticii ecologice și problemele globale ale contemporaneității ce rezultă din actualitatea și perspectiva anilor 20 ai sec. al XXI-lea.

Lucrarea dată constituie o nouă încercare în comparație cu lucrarea precedentă editată în anul 2015, ce avea cu preponderență un caracter didactic. În cadrul ei sunt prezentate publicului interesat noțiunile de bază ale eticii și eticii ecologice, istoricul apariției ecoeticii, axându-se pe relația dintre om și natură pe parcursul existenței civilizației umane, dar și pe criza ecologică globală, pe elucidarea aspectelor valorice ale naturii, drepturilor animalelor, eticii naturii și Pământului, pe necesitatea formării la oameni a unei atitudini îngăduitoare față de natură ce constituie chezașia succesului în normalizarea relațiilor cu natură. Sperăm că această monografie va contribui la armonizarea relației morale a omului cu mediul înconjurător și la conceperea problemelor abordate ca, ulterior, cunoștințele să se transforme în fapte și acțiuni îndreptate spre armonizarea relațiilor dintre om și natură.

Capitolul 1

Obiectul, funcțiile și problematica eticii și eticii ecologice

1. Geneza și conținutul noțiunilor de etică și morală. Obiectul eticii.
2. Dimensiunea morală a personalității și a societății.
3. Particularitățile funcționării moralei în societate.
4. Nonviolența – „tabu”¹ moral categoric.
5. Unitatea morală și diversitatea moravurilor.
6. Paradoxul evaluării morale și al comportamentului moral.
7. Funcțiile eticii.
8. Obiectul, problematica și funcțiile eticii ecologice.
9. Arsenalul metodologic al eticii ecologice.

1. Geneza și conținutul noțiunilor de etică și morală. Obiectul eticii

Noțiunea de *etică* provine de la cuvântul grecesc *ethos* („morav”, „obicei”, „caracter”). Inițial, prin acest termen se înțelegea locul obișnuit de trai, casa, locuința, cuibul păsărilor și vizuinile fiarelor. Ulterior, termenul a început să desemneze natura stabilă a unui sau altui fenomen, obicei, caracter etc. Pornind de la cuvântul *ethos* în sensul de caracter, Aristotel, marele filosof al antichității, a creat adjectivul *etic* pentru a defini o clasă specifică de calități umane, numite de el „virtuți etice”. Aceste virtuți reprezintă, după Aristotel, reflecții ale caracterului, temperamentului uman, care mai sunt numite „calități spirituale”. Ele se deosebesc, pe de o parte, de afecte ca facultăți ale corpului, iar pe de altă parte, de virtuțile dianoetice ca reflecții ale minții. Spre exemplu, frica este un afect natural, memoria – o facultate a minții, iar cumpătarea, curajul, dărnicia – reflecții ale caracterului. Cu scopul de a reliefa totalitatea virtuților etice într-un domeniu separat al gnoseologiei și de a elucida acest domeniu al cunoașterii într-un domeniu separat al științei, Aristotel a introdus în uz noțiunea de etică.

Vrând să traducă exact noțiunea de etică din limba greacă în limba latină, Cicero, marele filosof al Romei antice, a creat noțiunea de *moralis* (moral), de la latinescul

¹ În polineziană, ta – „sacru”, „sfânt” și bu – „foarte”, noțiune semnificând orice interdicție cu caracter sacru, a cărei încălcare atrage automat sancțiuni de ordin magic și social.

moris, cuvânt similar grecescului *ethos*. După cum am remarcat mai sus, *ethos* înseamnă caracter, temperament, modă, obicei, croială a îmbrăcăminte. Când scria despre filosofia morală, Cicero înțelegea prin ea aceeași sferă a cunoașterii pe care Aristotel o numea „etică”. În sec. IV d.H., în limba latină s-a încetățenit noțiunea de *moralitas* (morală), care era, de fapt, o analogie directă a noțiunii grecești de etică. În accepția inițială, în limbile europene ce s-au consolidat în Evul Mediu, termenii „etică”, „morală”, „moralitate” erau utilizați ca sinonime, într-un singur sens. În procesul dezvoltării ulterioare a culturii, odată cu elucidarea particularităților eticii ca domeniu al gnoseologiei, fiecare noțiune capătă treptat o semnificație proprie.

Prin etică se subînțelege o ramură respectivă a cunoașterii, o știință specifică, iar prin morală (moralitate), obiectul pe care îl studiază etica. Totodată, destui filosofi disting etica de morală, în acest fel: morala se referă la comportamentul uman văzut prin prisma valorilor (de bine și rău, drept-nedrept etc.), iar etica se referă la studiul a tot ceea ce intră în această arie a valorilor și normelor morale în acțiune. În limbajul obișnuit, cei doi termeni sunt adeseori interschimbabili când descriem oameni pe care-i considerăm buni și acțiunile lor morale, corecte. De asemenea, termenii anetic și imoral sunt sinonimizați atunci când descriem anumite persoane needucate sau când spunem că acțiunile lor sunt amorale.

În istoria filosofiei au fost întreprinse un șir de tentative de a scoate la iveală distincțiile dintre noțiunile de *morală* și *moralitate*. Cea mai cunoscută dintre ele îi aparține lui marelui filosof german G. Hegel, care înțelegea prin *morală* aspectul subiectiv al acțiunilor întreprinse de oameni, iar prin *moralitate* înseși acțiunile în desfășurarea lor obiectivă și deplină, adică morala reprezintă felul în care sunt percepute acțiunile de către individ în aprecierea lui subiectivă manifestată prin trăirea vinovăției, iar *moralitatea* – felul în care se manifestă în realitate faptele omului, în experiența reală a familiei, poporului, statului.

Bernard Williams, cunoscutul specialist în problemele eticii, în lucrarea *Introducere în etică*, devenită o carte de căpătâi a studenților din întreaga lume, editată la Cambridge în 1972 și reeditată în scurt timp de zece ori, făcea o distincție tehnică între *morality* și *ethics*, cel de-al doilea cuvânt având un sens mai general, ce acoperă, în mare măsură, înțelesul în care utilizăm noi, de regulă, cuvântul „morală”. „Moralitatea”, în schimb, ar fi „un sistem special, o varietate particulară a gândirii etice”, „una care are o semnificație specială în cultura occidentală modernă”; nota distinctivă a „subsistemului moralitate” e dată de „noțiunea specială de obligație pe care o utilizează” și de intenția „universală” pe care o posedă¹. În tradiția culturală și lingvistică, prin moralitate se subînțeleg principiile fundamentale de comportare

¹ Williams, B. *Introducere în etică*. - București: Editura Alternative, 1993, p. 5.